

Наталія Мельничук,
студентка 7 курсу факультету ППОМ
Бердянського державного педагогічного
університету

РОЛЬ СУЧАСНОГО «БУКВАРЯ» В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Освітня галузь «Мови і літератури» є складовою Державного стандарту початкової загальної освіти. Її змістове наповнення передбачає опанування молодшими школярами української мови та інших мов як засобу спілкування і пізнання, прилучення до скарбниць духовності і культури, літературних надбань українського народу і народів світу, виховання громадянськості, патріотизму, національної самосвідомості та ґрунтується на принципі наступності між дошкільною, початковою, основною і старшою школою.

Реалізація завдань початкового курсу мови здійснюється через чинні програми і підручники. Для першокласників у період навчання грамоти навчальним підручником є «Буквар». Це змістовний, добре ілюстрований підручник, який розвиває пізнавальні інтереси зазначеного контингенту дітей, їх мовлення, за допомогою якого фахівець вчить зіставляти, порівнювати, робити певні висновки. Роль названої навчальної книги важко переоцінити, оскільки вона є першим виданням такого типу, за допомогою якого учень вступає у шкільне життя, розпочинає процес навчання грамоти, набуває загально-навчальних умінь, навичок читання і письма. Це підручник з навчання української мови, що сприяє процесу роботи над усіма видами мовленнєвої діяльності – говорінням, аудіюванням, читанням і письмом [2].

У сучасних загальноосвітніх навчальних закладах діють два комплекти «Букварів»: авторського колективу М. Вашуленко та О. Вашуленко [1], а також М. Захарійчук та В. Науменко [3]. Ми проаналізували запропоновані підручники для навчання грамоти за орієнтованою схемою запропонованою М. Вашуленком.

Так, перший з них «Буквар» авторського колективу М. Вашуленко, О. Вашуленко [1] репрезентує знання, види діяльності відповідно до Державного стандарту освіти та вимог навчальної програми з урахуванням особливостей предмета, типу школи, вікових особливостей учнів і будується на засадах домінуючої концепції навчання.

Для добукварного періоду у навчальній книзі відведено 18 сторінок, що опрацьовуються протягом 14 уроків. Основні програмові завдання, які розв'язуються в цій частині полягають у:

- забезпеченні реалізації принципу наступності (перехід від ігрової діяльності до навчальної);
- навчанні дітей виокремлювати речення приголосні, склад, наголос;
- формуванні вмінь добирати речення і слова, які б відповідали заданим моделям, а також вміння аналізувати слова за їх звуковою та складовою будовою – створювати звуко-складові моделі слів.
- з мовного потоку, аналізувати їх за кількістю слів та будувати графічні моделі речень;
- формуванні навичок слухання і говоріння, розвитку фонематичного слуху та усного мовлення першокласників;
- формуванні початкових уявлень про речення, слово, звуки мовлення, голосні й приголосні звуки, тверді та м'які приголосні, склад, наголос.

Відповідно до вказаних вище завдань цього періоду в аналізованому «Букварі» дібрано матеріал, призначений для роботи над зв'язним мовленням, реченням, словом, його складовою і звуковою будовою. У підручнику зміст цього періоду подано на основі тематичного підходу.

Варто зазначити, що слово – це головний об'єкт вивчення на початку добукварного періоду (1, с. 6–9), тому першокласники вчать складати речення, виділяти слово з мовного потоку, ознайомлюються зі способом умовного позначення слова, речення. Поступово учні ознайомлюються з номінативним значенням слова: називають предмети (1, с. 10–11), ознаки (там же, с. 12), дії (там же, с. 13) чи пов'язують слова в реченні [1, с. 6–21].

Букварному періоду у аналізованій навчальній книзі відведено сторінки 22–141, що опрацьовуються протягом 76 уроків. Основні програмові завдання, які розв'язуються в цій частині полягають в оволодінні початковими вміннями читати; у створенні передумови для засвоєння способів позначення фонем буквами; у забезпеченні загального розвитку дитини; у виховуванні почуття любові до рідного слова, своєї мови.

Букви українського алфавіту розміщені за частотним принципом уживання кожної з них у зіставленні з іншими в писемному мовленні, що дає можливість наповнити сторінку значною кількістю різноманітних слів. Цікавою особливістю «Букваря» є розміщений внизу сторінки ланцюжок послідовності вивчення букв.

Методом, за яким сучасні школярі опановують грамоту, є аналітико-синтетичний, а провідний принцип цього методу – від звука до букви. На кожному уроці ознайомлення з новою літерою здійснюється попередня актуалізація навчальних аналітико-синтетичних дій зі звуком або звуками, що позначаються цією буквою. На вивчення кожної букви відводиться два уроки. На першому уроці першокласники вивчають літеру, а на другому закріплюють її.

У «Букварі» наявна єдина система подачі літер на сторінці. Букви зображуються на розвороті у верхньому лівому синьому квадратику. Для виокремлення звука, буква на позначення якого вивчається на уроці, у навчальній книзі розміщені звуконаслідувальні слова (*му-у; і-а; но-но*) для розуміння почутого та для усвідомленого сприйняття звукового образу [1, с. 30].

На сторінках аналізованого підручника школярам пропонуються предметні малюнки, в назвах яких є звук, що вивчається. Під ними записані звукові схеми слова. На наступній сторінці намальовані предмети, в назві яких є потрібний звук. Тобто внутрішній порядок подачі матеріалу є сталим: предметний малюнок, слово на позначення цього предмета, друковані букви – велика і маленька, склади для читання – прямі й обернені, колонки слів, речення, мікротексти. Увесь поданий на сторінці матеріал учитель може використовувати під час списування на уроках письма [1, с. 22–141].

Післябукварному періоду в навчальній книзі відведено сторінки 142–151. Основні програмові завдання, що розв'язуються в цій частині, полягають в узагальненні та систематизації початкових знань школярів з мови, в удосконаленні мовно-мовленневих вмінь і навичок.

Відповідно для розв'язання вказаних завдань у «Букварі» вміщено цікаві тексти – прозові та віршовані – що створюють основу розвитку мовлення першокласників, слугують матеріалом для різних видів списування під час удосконалення навички письма [1, с. 142–151].

«Буквар», створений авторським колективом у складі М. Захарійчук та В. Науменко, має 175 сторінок і виданий 2013 року [3]. Аналізована навчальна книга розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти та базової навчальної програми з української мови і призначена для розв'язання завдань програми з навчання читання, письма, слухання, розвитку мовлення першокласників.

Для добукварного періоду у цьому підручнику відведено 35 сторінок, що опрацьовуються протягом 14 годин. Основні завдання названого періоду передбачають удосконалення звукової мови, збагачення й активізацію словникового запасу, розвиток умінь культури спілкування. Відповідно до цих завдань у «Букварі» подані вправи для ознайомлення з немовними (3, с. 9) й мовними (3, с. 13) звуками. Для кращого засвоєння цієї теми школярами на розвороті подано серію сюжетних малюнків (там же, с. 8–9).

В аналізованій навчальній книзі подано зміст цього періоду на основі тематичного підходу. Він включає теми: «Я – школяр»; «Я – школярка»; «Моя родина» (міська родина); «Моя родина» (сільська родина); «Мої друзі» (реальні і казкові); «Мої друзі» (жива, нежива природа); «Моя школа» (реальна школа); «Моя школа» (лісова школа); «Мої книжки»; «Я читаю», «Моя країна – Україна» [3, с. 4–37]. Кожна тема включає текст,

сюжетний малюнок, серію малюнків, що реалізують завдання мовленнєвої діяльності – розуміння, говоріння, аудіювання.

Разом із тим у «Букварі» наявні тексти для читання дітьми, у яких сформовані уміння читати. До текстів подаються завдання для роботи з одиницями мови – звуком, складом, словом, реченням; завдання на увагу щодо персонажів твору, описаної події.

Цікавою особливістю даного підручника є те, що в тексті підкреслені слова, з якими потрібно працювати школярам:

- складіть речення з підкреслених слів за поданою схемою;
- складіть речення з підкреслених слів;
- знайдіть схеми до підкреслених речень.

Подані вище зразки вправ допомагають поєднати роботу над граматичним матеріалом і художнім твором. У «Букварі» подано зразки таких видів мовних розборів: складового, звуко-складового, звукового та звуко-буквеного.

Букварному періоду у навчальній книзі відведено сторінки 38–173. Основні програмові завдання, які розв'язуються в цій частині, полягають у вивченні усіх букв абетки, в оволодінні вміннями читати за букварем, здійснювати звуко-буквені зіставлення, у здійсненні роботи над розвитком мовленнєвих видів діяльності.

Відмітимо, що вивчення кожної нової літери починається з нової сторінки, а порядок розміщення букв українського алфавіту здійснюється за принципом частотності вживання кожної з них у зіставленні з іншими в писемному мовленні. Методом, за яким сучасні школярі опановують грамоту, є звуковий аналітико-синтетичний, а провідний принцип цього методу – від звука до букви. Водночас частково використовується метод цілих слів. Для вивчення кожної букви відведено два уроки. На першому з них вивчається сама буква, а на наступному вона закріплюється [3, с. 37–173].

Матеріали для післябукварного періоду не вміщено в аналізованому «Букварі», вони забезпечені окремими навчальними книгами, як-от: «Післябукварна читанка» В. Науменко, яка має на меті розв'язати завдання формування навички читання й літературного розвитку першокласників, а також підготувати їх до сприймання різножанрових художніх творів; підручник «Українська мова» М. Захарійчук, який має на меті закріпити вивчені прості орфограми [4, с. 25].

На сторінках цих підручників автори пропонують матеріал для списування за зразком, із пропущеними простими орфограмами, словами з довідок, різноманітні види завдань, наприклад: із поданих слів скласти речення, з літер слова скласти нові слова, дати відповіді за зразком. Також зустрічаються види роботи для розвитку зв'язного мовлення першокласників: описати квітку за планом та опорними словами, словосполученнями, підписати серії малюнків реченнями з прочитаного на уроці читання оповідання.

Отже, обидва аналізовані підручники містять систематизований виклад навчального матеріалу, який відповідає вимогам Державного стандарту початкової загальної освіти, базової навчальної програми з української мови та вимогам до вікових особливостей школярів. «Букварі» чітко і зрозуміло структуровані, приваблюють читачів оформленням і змістом, матеріал викладений у логічній послідовності і відповідає сучасному методу навчання грамоти. Усе зазначене вище дозволяє нам стверджувати, що названим навчальним книгам належить першорядна роль у навчанні грамоти першокласників.

Список використаних джерел

1. Вашуленко М. С. Буквар : для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М. С. Вашуленко, О. В. Вашуленко – К. : Освіта, 2012. – 152 с.
2. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник [для студ. вищ навч. закл.] / за наук. ред. Миколи Самійловича Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
3. Захарійчук М. Д. Буквар : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К. : Грамота, 2012. – 176 с.
Захарійчук М. Д. Українська мова : після букварна частина / М. Д. Захарійчук. – К. : Грамота, 2012. – 80 с.